

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

NOTES A LA TERCERA PART

1. GARCIA-GALLO, Manual, I, pag. 337, 362 a 366, i 716. BONNASSIE es refereix a les comunitats israelites existents a la Catalunya Vella durant l'ocupació musulmana i que segueixen els s. X i XI després de la reconquesta catalana; destaca que la presència dels jueus en l'àmbit urbà li donava "una tonalitat particular" diferenciant-lo clarament del rural; els qualifica com "el principal factor de continuïtat en el moment dels brutals canvis de dominació que hi hagué a les ciutats"; i acaba assenyalant que constituïen un poble protegit i afavorit pels comtes, vivint amb bona avinença i barrejats amb els cristians (Catalunya, I, pàgs. 101 i 102). Pel que fa a l'Aljama, a la que ens referim particularment més endavant, diguem que tradicionalment s'equipara a la institució de la Universitat municipal cristiana en tant que també es refereix a una col·lectivitat o grup d'individus que posseeixen caràcters comuns, circumstància que els dóna una certa unitat front l'exterior (recullim la definició d'"Universitas" de MICHAUD-QUANTIN, Universitas, pàg. 201); això no obstant com veurem mantenim reserves al respecte. D'altra banda, pel que fa al seu règim jurídic el Codi de Justinià ja recull una disposició per la que els jueus que "communi romano iure viventes", han de regir-se pel dret romà sense perjudici de que voluntàriament en afers civils vulguin sotmetre's a llurs lleis ("ad similitudinem arbitrorum apud iudaeos in civili duntaxat negotio putaverint litigandum, sortiri eorum iudicium iure publico non vetentur") (C., 1, 9, 8).

2. ROMANO, Els jueus, pàg. 120, i nota 13.

3. GARCIA-GALLO, ob. cit., pàg. 365.

4. RABBINOWICZ, Législation civile, I, pàgs. XVIII i ss., i II, pàg. XII a XXXV.

5. El 1270 el rei designa al nou rabí i jutge de l'Aljama de Lleida; però el 1280 es concedeix aquell privilegi general a totes les Aljames catalanes (REGNE, Catalogue, vol. I.2, pàg. 79, i vol. II.1, pàg. 31). Veurem més endavant les notícies que tenim dels jueus de la nostra zona, i apareixen com a terratinents i ramaders; ja com a tals tributen a la Senyoria baronial corresponent.

6. Nota 1.

7. REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 21 i 22.

8. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 65.

9. Nota 5.

10. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 93.

11. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 38.
12. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 45.
13. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 95.
14. REGNE, ob. cit., ll.2, pàg. 68.
15. SECALL, Generalitats, 29 i ss.
16. SECALL, ob. cit., pàgs. 33 i ss.
17. MARIN, Ultimas voluntades, pàgs. 501 i ss. L'autora recull 3 testaments de jueus aragonesos del s. XV i constata que en general es regeixen pels Furs aragonesos en tot allò que fa a la legítima i a l'usdefruit vidual.
18. AMADOR, Historia, pàg. 46. El Codi de Justinià recull aquesta prohibició, assenyalant que si algun cristià o cristiana es casa amb una jueva o un jueu, tal acte serà considerat com un fet d'aulteri (1, 9, 6).
19. ROMANO, Marco jurídico, pàgs. 344 i 345. Es pot afegir altra disposició de Teodosi del 439 (C., 1, 9, 19.1). Pel que fa a la legislació visigòtica, ZEUMER al.ludeix a la política permisiva i tolerant dels monarques abans de la seva conversió al catolicisme, i a l'enduriment posterior (Historia, pàg. 80).
20. Els jueus tampoc admeten el matrimoni mixte segons la Mischnah partint d'un principi preromà, quan el poble hebreu es relaciona solament amb els veïns pagans asiàtics, i es reconeixen únicament 3 formes universals podríem dir de contraure matrimoni: per mitjà d'un acte formal, pel lliurament de diners per part del marit a la futura esposa, o per cohabitació. Aleshores, com sigui que els jueus no admeten la tercera forma, que identifiquen com a pròpia de tots els altres pobles, llurs textos acaben concloent que si un pagà sols es pot casar per mitjà de la cohabitació, un matrimoni mixte concertat amb aquella forma no seria vàlid segons el dret hebreu. Conseqüència de l'anterior és també que mai es pot reconèixer a una dona jueva l'estatus o consideració de "vídua" o "divorciada", estats que en dret jueu comporten una sèrie de conseqüències jurídiques diverses (RABBINOWICZ, ob. cit., I, pàgs. 81 i 90). Això no obstant, no es pot dir que el matrimoni mixte estigui formalment prohibit; simplement s'assenyala que no té efectes i no està reconegut pel dret hebreu. Vegeu també la nota 18. D'altra banda, la Mischnah disposa que el fill ha de seguir sempre la fe de la mare: israeliana o pagana amb independència de la religió del pare (si la mare és esclava el fill també). A més el dret jueu fa la reflexió continuació d'allò exposat en el paràgraf anterior, de que com la cohabitació física entre els

progenitors no comporta que es contregui matrimoni (la cohabitació no és admesa), el fill nascut d'aquella relació no es considera com a bastard sinó simplement com a fill de dona no casada. I la Ghemara assenyala que el fill de mare jueva i pare pagà o esclau és un "khaschen", és a dir un israelià de neixement "irreprovable" (RABBINOWICZ, ob. cit., I, pàgs. 68, 81 i 422).

21. La Mischnah assenyala que un pare pot convertir-se al judaïsme i amb ell el seu fill menor, però en el mateix moment ha de reconèixer al fill el dret a abandonar la nova fe si ho vol quan sigui major d'edat. D'altra banda, se segueix el criteri del rabí Akihadin, i s'estableix el principi de que tot hom, jueu o pagà, és la creació "ben amada" de Déu, feta a la seva imatge, per la qual cosa ha de respectar-se a aquell que no és de la mateixa fe; fins i tot es reconeixia el dret dels pagans d'ofrenar llurs sacrificis a llurs deus en el Temple de Jerusalem i en totes les sinagogues jueves. En general, pot dir-se que el Talmud estableix principis de tolerància envers els no jueus, amb el criteri de que els israelians s'han de deixar "penetrar" de l'honestedat dels pobles d'altres cultes. Aquest principi pot considerar-se materialitzat en el precepte de la Mischnah pel que tot pagà difunt no constitueix un cos impur (RABBINOWICZ, ob. cit., I, pàgs. LXXI i 429 i V, pàgs. LI i 381).

22. Ens remetem a la nota anterior.

23. La Mischnah també disposa que una dona jueva no pot servir a altra pagana, ni ser nodriça de nens pagans perquè podria estar ajudant a créixer a futurs sacerdots d'ídols. Això no obstant es permet que una pagana serveixi a casa d'uns jueus, i ser nodriça de llurs fills amb la condició de que aquells estiguin a la casa dels pares (RABBINOWICZ, ob. cit., V, pàgs. 108 i 109).

24. El dret jueu no s'expressa amb aquests termes quan es refereix al matrimoni mixte; simplement assenyala que el matrimoni entre un hebreu i un pagà (considerem inclosos dins aquella expressió els cristians) no té efectes legals (nota 20). Vegeu també la nota 18.

25. Sobre aquell que es vol convertir al judaïsme, la Mischnah disposa que abans cal preguntar-li qui li ha donat la idea i si sap que els jueus són un poble "desgraciat" (en èxode permanent); si l'afectat contesta que ho sap i vol convertir-se, se l'ha de rebre a la nova fe; se li han d'explicar les lleis dels jueus, les penes establertes pels pecats i les recompenses per les bones accions, així com els deures que s'han de complir envers els pobres. Fet tot això es procedirà a la circumscisió si és home, i finalment a la immersió (la "tebilah") (la dona passa directament a la immersió). En el cas d'un esclau, suposant que un jueu n'adquireix un i aquest fa la immersió automàticament esdevé lliure perquè hom considera que l'esclau no és mai propietat del seu senyor: aquest solament té dret a fer

treballar l'esclau i a aprofitar-se'n; això no obstant, abans s'ha de circumcidar, per bé que se li pot deixar un termini de 12 mesos perquè ho faci, i si després no ho fés no podria fer la immersió i hauria de ser venut a un pagà sense adquirir la llibertat (RABBINOWICZ, ob. cit., I, pàgs. 82 a 86).

26. La Mischnah no preveu cap redempció especial; únicament es disposa que el senyor de l'esclau l'alliberi expressament o bé que estigui present en l'acte d'immersió a l'aigua (RABBINOWICZ, ob. cit., I, pàg. 84).

27. Diguem que la Mischnah amb caràcter respectuós disposa que els jueus no poden concertar negocis amb pagans en els 3 dies abans de llurs festes religioses. La Ghemara assenyala que solament s'han d'abstenir el dia de festa, i no abans (RABBINOWICZ, ob. cit., V, pàgs. 103 i 104). D'altra banda, el Codi justinianeu disposa: que cap jueu sigui maltractat injustament en raó de la seva religió, ni s'incendiïn les sinagogues; i talment que si un jueu intenta forçadament que algú es converteixi a la seva religió, aquell perdrà els seus béns i serà castigat severament imposant-li la pena de mort (C., 1, 9, 14 i 18).

28. Més endavant veurem com a Tortosa a la segona meitat del s. XIII, abans de la promulgació dels seus Costums, el rei designa batlles jueus. Això no obstant, el Codi de Justinià també assenyala que els jueus tenen prohibit exercir "omnes administrationes et dignitates, (...) nec defensoris civitatis fungi saltem officio, nec patris honorem arripere", afegint que mai puguin exercir de jutges de cristians (C., 1, 9, 18).

29. SUÁREZ, La comunidad, pàg. 100, i ROMANO, Marco jurídico, pàgs. 344 i 345. Pel que fa a Castella, el papa Honori III per butlla de 1219, ordena la suspensió del canon del Concili de Letrà referent a l'establiment d'un distintiu sobre la roba dels jueus; la nova resolució papal assenyala que els jueus castellans han reaccionat malament a aquella disposició i molts s'han fet sarraïns, i manifesta que aquella massiva conversió a la fe mahometana en tant que ha reduït les comunitats jueves, ha suposat també una disminució important de les rendes reials (AMADOR, ob. cit., pàgs. 893 i 894).

30. CASAS, Sobre la reorganización, pàg. 390. PONS GURI, Constituciones, pàgs. 11, 19, 20, 45, 53, 54, 156 i 181.

31. ROMANO, ob. cit., pàg. 346; aquest precepte però ja apareix als Costums de Perpinyà, en el seu cap. 54: "Item judei nullum habent privilegium contra homines Perpiniani, per aliquam concessionem eis factam, vel alio modo".

32. MOTIS, La expulsión, pàgs. 77 i 78. Aquesta butlla de Benet XIII la publica AMADOR, ob. cit., pàgs. 970 a 986.

33. RIERA, Judíos y conversos, pàg. 73.
34. Sobre el "Liber", diguem que l'any 1066 Ferran I de Castella i Lleó declara suspeses les seves disposicions antijueves, decisió que recolza el papa Alexandre II (SUÁREZ, ob. cit., pàg. 100); i FONT, Estudi introductor, pàg. XXIX.
35. CORTES, vol. 1.I, pàg. 13. Aquesta disposició règia recull allò que estableix Innocènci III l'any següent (nota 29).
36. CORTES, vol. 1.I, pàgs. 97, 104 i 113.
37. CORTES, vol. 1.I, pàgs. 121, i CONSTITUCIONS (1495), foli 104. Vegeu nota 28.
38. El 1244 concedeix als jueus que vagin a poblar València els mateixos privilegis que gaudeixen els de Barcelona (REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 2, 3, 4 i 7). SUÁREZ també es refereix a l'especial interès d'aquell rei en establir nous barris jueus a València i Mallorca (ob. cit., pàg. 101). Vegeu la nota 18.
39. CORTES, vol. 1.I, pàgs. 126 i 136. Cal afegir que el text del "Liber" que es conserva a El Escorial inclou un Títol III al LLibre XII que no figura en la versió publicada per ZEUMER (nota 5); aquell document recull una sèrie de disposicions d'Ervigi i Ègica sobre els jueus que complementen les del Títol II (de vegades reiteren): s'ordena extirpar els errors dels jueus; els prohibeix practicar els seus ritus durant la Pasqua; que no judiquin ni testifiquin contra cristians, que no treballin en festivitats cristianes; se'ls imposa els mateixos límits per consaguineïtat que als cristians (fins al sisè grau) pel que fa al matrimoni entre parents, es fixa el ritu i formula de professió de fe a usar per aquell que es converteix al cristianisme i renuncia al judaïsme; inclou la formula de jurament a usar pels jueus sobre Deu, arcàngels, els profete, etc. amb malediccions; sobre el serf jueu que es converteix i que adquireix la llibertat; etc.
40. Aquestes solemnitats són, segurament, les que Jaume I recull en una Constitució de 1242 que després s'incorpora als Usatges de Barcelona amb el núm. 171 (nota 42).
41. Aquest Usatge hem de posar-lo en relació amb altra disposició de Jaume I del 30 de setembre de 1236, per la que s'estableix per a tots els jueus catalans que si un cristià vol demandar un jueu, forçosament ho ha de provar per mitjà d'un testimoni cristià i altre jueu, doncs en altre cas no s'admetrà cap testimoni (REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 4).
42. Una formula molt semblant de jurament amb les malediccions es recull en una disposició del rei visigot Ervigi i que apareix al text del

"Liber" existent a El Escorial (notes 5 i 39). I similars, però no les mateixes, es contenen al codi de Costums de Tortosa com annex al Llibre Novè, sota el títol de "Hoc est sacramentum judeorum". D'altra banda a València, per disposició del mateix Jaume I, s'estableix la mateixa formula de jurament aprovada el 1241 i recollida als Usatges "tenents davant si (els jueus) lo libre de la lig de Moysen e los X manaments de la lig" (FURS, IV, IX, XXI). A Aragó el 1279 el rei Pere II estableix i ho recullen els Furs la mateixa formula de jurament pels jueus aragonesos, amb escasses variants que són més pròpiament d'expressió; a més els Furs d'Aragó contenen també la formula de jurament dels sarraïns (FORI, "Primus", VIII, XLVII, "De sacramento iudeorum" i "De sacramento sarracenorum", pàgs. 110 a 114). Sobre la forma de fer el jurament: A Tortosa es feia sobre la Llei de Moïses si la quantia del litigi era inferior a 5 sous, i sobre el Llibre de Malediccions si era per més; en aquest darrer cas se seguia el ritual següent: el jueu es posava de genolls i el batlle li posava el llibre obert sobre el cap aguantant-lo i llegint-lo mentre a l'altra mà tenia una espelma encesa, i ja a cada Maledicció el jueu contestava "jur" o "amén" (OLIVER, ob. cit., II, pàg. 66); i a Vic el jurament dels jueus es feia de la manera següent: "Colocat el juheu al mity de la sala del Consistori de la Vegueria o de la Cort del batlle, ab los brassos extesos y un rotul ab els Manaments de la Lley de Deu penjat al coll, comensava publica y solemnement a jurar y perjurar, acabant ab un raig d'imprecacions per l'istil d'aquelles que Moyses tirava al poble hebreu, despres d'haver-li intimat la Lley de la montanya del Sinai" (CORBELLA, L'Aljama, pàg. 29).

43. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 7. Vegeu la nota 38.

44. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 13.

45. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 17.

46. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 21.

47. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 25. El mateix privilegi es concedeix el 1316 a l'Aljama de Montblanc (SECALL, Guia, pàg. 57).

48. REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 33 i 36.

49. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 45.

50. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 66.

51. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 70.

52. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 69.

53. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 95.
54. REGNE, ob. cit., ll.1, pàgs. 6 i 7.
55. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 8.
56. CORTES, vol. 1.1, pàg. 136. Veiem com també el cap. 41 del "Recognoverunt" disposa que els jueus que pledegen contra cristians han de jurar a l'església de sant Just davant del jutge i sobre les plagues i els manaments.
57. CORTES, vol. 1.1, pàg. 148; i CONSTITUCIONS (1495), foli 104.
58. El 1252 Jaume I disposa en relació amb els jueus de Mallorca, que els sarraïns esclaus que es converteixin i bategin en dies que no siguin les festivitats de Pasqua, la Pentecosta o Nadal, han de pagar la suma de 12 morabatins al batlle reial. Pere II, el 1277, atèn una reclamació dels jueus catalans i valencians i resol també que tot sarraí esclau seu que es vulgui convertir haurà de pagar 12 morabatins d'or alfonsins al seu senyor per a adquirir la seva llibertat; els jueus que compareixen davant el rei, en representació de les diferents comunitats jueves, aporten un informe o dictamen del seu Consell de Savis favorable a llurs pretensions, basant-se justament en la "rancon" dels drets romà i canònic (REGNE, ob. cit., l.2 pàg. 10, i ll.1 pàgs. 6 i 7). D'altra banda, el cap. 95 del "Recognoverunt" també disposa que els jueus i sarraïns que es bategin seràn lliures, pagant al seu senyor allò que estigui establert en dret. Vegeu també les notes 26 i 54.
59. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 97.
60. REGNE, ob. cit., ll.2, pàg. 63.
61. REGNE, ob. cit., ll.2, pàg. 70.
62. REGNE, ob. cit., ll.2, pàgs. 68 i 69; i CONSTITUCIONS (1495), foli 104 (no s'indica la data en que se celebren aquelles Corts; la de 1289 l'afegim nosaltres segons COROLEU, Las Cortes, pàgs. 49, 161 i 162). I d'altra banda veiem com el cap. 99 del "Recognoverunt" talment recull la prohibició de que els jueus exerceixin jurisdicció sobre cristians (disposició que es recollia per les "Decretals", aprovada en un Concili de Toledo - nota 28-).
63. REGNE, History, pàg. 489.
64. REGNE, ob. cit., pàgs. 506 i 507.
65. REGNE, ob. cit., pàg. 530.

66. REGNE, ob. cit., pàg. 621 i 629.
67. Nota anterior.
68. CONSTITUCIONS (1495), foli 105.
69. CORTES, vol. 12, pàg. 322.
70. CORTES, vol. 13, pàg. 133. Justament el 26 de desembre de 1423 es prohibeix als jueus no conversos de Barcelona que hi tinguin domicili i jueria; solament se'ls autoritza a estar-hi quinze dies seguits (ARAGO, Privilegios, doc. núm. 224, pàg. 373).
71. CORTES, vol. 13, pàg. 347.
72. RIERA, ob. cit., pàg. 76.
73. RIERA, ob. cit., pàg. 78.
74. ALART, Inventaire, pàgs. 222 i 223.
75. CONDE, La expulsión, pàgs. 197 a 199.
76. GARCIA-GALLO, ob. cit., II, pàgs. 767 i 768.
77. CONDE, ob. cit., pàg. 93.
78. ALART, ob. cit., pàg. 224.
79. El 16 d'agost el mateix rei ordena al veguer de Tortosa que investigui si alguns oficials reials han rebut soborns per a retardar la sortida dels jueus; i encara hi insisteix el 26 d'agost (CONDE, ob. cit., pàgs. 155, 156, 160 i 162).
80. ALART, ob. cit., pàgs. 321 i 322.
81. ALART, ob. cit., pàg. 224.
82. MOTIS, ob. cit., pàg. 75.
83. CYADC, 1, 1, 1, 3; i CONSTITUCIONS (1495), fol. 1. Es garanteixen els drets i béns del convers, així com els drets legítims i successoris dels seus fills i parents; en canvi a Tortosa com veurem, els ascendents d'un convers perden tot dret sobre la seva herència (CT., 6, 8, 3).
84. REGNE, Catalogue, I.2, pàgs. 37 a 39.

85. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 40.
86. Nota anterior.
87. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 41.
88. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 42.
89. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 13.
90. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 17.
91. CORTES, 1.I, pàg. 148, i CONSTITUCIONS (1495), fol. 104.
92. CORTES, 1.I, pàgs. 217 i 218.
93. MOTIS, ob. cit., pàgs. 68 i ss. L'autor cita a ZURITA, transcribint aquesta frase: "por odio y aborrecimiento que tenían a su dañada ley y a los tratos y usuras con que afligian y maltrataban a los pueblos". Això no obstant, en el cas del Principat, Joan I adopta una sèrie de mesures de protecció dels jueus, i per exemple arriba a cedir-los els seus palaus de Tarragona, Perpinyà i altres perquè s'hostatgin els "perseguits, expoliats y maltractats pel baix poble ignorant y brutal en avalots" (GIRONA, Disposicions, pàg. 112).
94. RIERA, ob. cit., pàg. 71.
95. Nota 32.
96. MOTIS, ob. cit., pàg. 72.
97. ALART, ob. cit., pàgs. 92 i 93.
98. RIERA, ob. cit., pàg. 74.
99. Nota 32.
100. Nota 33.
101. RIERA, ob. cit., pàg. 75, i nota 71.
102. Notes 83, 88, 89 i 90.
103. REGNE, ob. cit., ll.1, pàgs. 100 i 101.
104. ALART, ob. cit., pàg. 133.

105. RIERA, ob. cit., pàg. 87.
106. Nota anterior.
107. RIERA, ob. cit., pàg. 88.
108. RIERA, ob. cit., pàg. 89.
109. Nota 93. Vegeu també RABBINOWICZ, ob. cit., III, pàgs. XXI i ss., i V, pàg. 75. Malgrat tot, SUÀREZ assenyala que els jueus de la Península no solen dedicar-se a activitats econòmiques; els que ho fan són els menys, doncs la major part del col·lectiu es dedica a l'artesanat o a l'exercici de professions liberals (ob. cit., pàg. 101).
110. CORTES, 1.I, pàgs. 120 i 121, i CONSTITUCIONS (1495), fol. 104.
111. CORTES, 1.I, pàg. 131, i CONSTITUCIONS (1495), fol. 299.
112. CONSTITUCIONS (1495), fol. 111.
113. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 9. Així, podem veure també allò que disposa el Concili de Vienne, de 1311, prohibint les pràctiques usuràries en general sense referir-se específicament als jueus; talment s'estableix que tot usurer sigui perseguit com a heretge (ROMANO, Marco jurídico, pàg. 347).
114. REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 33 i 34.
115. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 54.
116. REGNE, ob. cit., II.1, pàgs. 40 i 41.
117. Nota 57.
118. REGNE, ob. cit., II.2, pàgs. 108 i 109.
119. CONSTITUCIONS (1495), fol. 107. Afegim que el cap. 98 del "Recognoverunt" prohibeix als jueus que prestin diners amb hipoteca.
120. CORTES, 1.I, pàg. 188.
121. Nota 119.
122. Vegeu la Primera Part, pàgs. 19 i ss.
123. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 3 i ss.

124. REGNE, ob. cit., l.2, pàgs. 7, i 26 i 27.
125. REGNE, ob. cit., l.2, pàgs. 9, 10 i 11.
126. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 23.
127. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 28.
128. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 36.
129. REGNE, ob. cit., ll.2, pàg. 46.
130. MIRAVALL, El Call, pàg. 21 (a aquella Carta de franquesa ens referim més endavant).
131. CASAS, Sobre la reorganización, pàg. 382; i ROMANO, Aljama, pàg. 277.
132. REGNE, ob. cit., l.2, pàgs. 6 i 9.
133. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 66.
134. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 8.
135. REGNE, ob. cit., ll.2, pàg. 3. El mateix el rei disposa que tinguin una carnisseria pròpia.
136. Notes 69 i 70. SUAREZ distingeix entre Aljama i jueria: afirma que l'Aljama estava constituïda per una o varies jueries i les més grans agruparien altres més petites; afegix que les jueries depenien de l'Aljama com a unitat administrativa territorial, que contribuïen amb ella i que hi depenien també jurisdiccionalment (ob. cit., pàg. 103).
137. Notes 73 i l'anterior.
138. El 13 de setembre de 1261 el rei es dirigeix als jueus de Barcelona, Vilafranca, Tarragona i altres llocs de les seves "Col.lectes". Es tracta doncs de delimitar territorialment la recaptació o col.lecta d'un tribut; així, hom parla de la "col.lecta" de la "questa" a les Aljames jueves de Barcelona, Vilafranca i Tarragona els anys 1260 a 1262 (REGNE, ob. cit., l.2, pàgs. 27, 28 i 29). SUAREZ per la seva part també al.ludeix a la "Collecta" com una unitat administrativa que integren varies Aljames per a un millor repartiment de la recaptació dels impostos reials (ob. cit., pàg. 107).
139. Podem veure, per exemple, com en la Carta de franqueses que Ramon Berenguer IV va concedir el 1149 als jueus de Tortosa (nota 190)

se'ls obliga a instal·lar-se en un barri determinat (murat) i se'ls atorguen terres determinades que s'especifiquen, reconeixent-los llur lliure disposició sense cap límit, i no se'ls prohibeix adquirir-ne d'altres, ni a cristians ni a sarraïns. El segle següent, els Costums de Tortosa disposen que les terres que els jueus adquireixin a cristians han de seguir tributant com a tals a la Universitat cristiana de la ciutat (CT., 1, 1, 20) (nota 207). A Móra es dóna la situació inversa: el 1357 el comte de Prades exigeix dels cristians que han adquirit terres a sarraïns i jueus que tributin per les mateixes com abans a favor de l'Aljama dels sarraïns (nota 234). D'altra banda, quan el 1280 el rei ordena a l'Aljama d'Alcanyís que tributi amb la de Tortosa, recorda que hi han de contribuir tots els jueus que hi viuen i aquells que hi posseeixen immobles en el seu territori tot i que no hi visquin (nota 153).

140. Notes 35 i 36. Per la seva part SUÀREZ afirma que els jueus, en general a tota la Península, són considerats com "patrimonio" o "propiedades" del rei, i per això mateix com a tals requereixen d'una molt especial protecció règia (ob. cit., pàgs. 100 i 102); en aquest mateix sentit KLÜPFEL assenjala que els jueus formen part del patrimoni reial més que no pas altres classes de població (El règim, pàg. 105).

141. REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 66 i 68.

142. CONSTITUCIONS (1495), foli 104.

143. REGNE, History, pàgs. 506 i 507.

144. REGNE, ob. cit., pàg. 584. ROMERO, La Cancillería, pàgs. 68 i 105.

145. REGNE, Catalogue, I.2, pàg. 6.

146. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 25.

147. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 66.

148. REGNE, ob. cit., II.2, pàg. 151.

149. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 6.

150. REGNE, ob. cit., II.2, pàg. 2.

151. REGNE, History, pàg. 522.

152. Així: el 1317 els vassalls de la Comanda d'Ascó satisfan uns tributs pel viatge de la infanta Violant a Tortosa (nota 104 de la Primera Part); els de la Batllia de Miravet contribueixen a les despeses de l'expedició militar

a Sardenya, el 1329, amb 80.000 sous (ACA, Registre de Cancelleria núm. 225, foli 268). Vegeu també la nota 129.

153. REGNE, Catalogue, II.1, 35, i History, pàg. 446.

154. Nota 139.

155. REGNE, Catalogue, I.2, pàgs. 25, i II.1 pàg. 6.

156. Fins el s. XV la denominació general dels representants de les Aljames jueves és la d'"adenantats", però a la primeria d'aquell segle passen a titular-se arreu "secretaris". Solament en el cas de l'Aljama de Lleida ens trobem en què el s. XIV coexisteixen els "adenantats" amb els "secretaris", com si fossin càrrecs diferents, potser equivalents als jurats i als prohoms de la Universitat cristiana (nota 160). Pel que fa al clavari, existeix ja el 1361 a l'Aljama de Lleida (ROMANO, Els jueus, pàg. 119). Pel que fa a Castella, SUÀREZ indica que al front de la comunitat jueva s'hi troben els "muqaddamin", consellers o adelantats (en traducció literal), després figuren els "dayyanim" o jutges i els rabíns (ob. cit., pàg. 105). Sobre els ingressos propis de l'Aljama ens és de gran interès unes ordinacions aprovades per l'Aljama de Saragossa el 1331; d'acord amb aquest document els membres de l'Aljama contribueixen al sosteniment de les seves càrregues amb diferents tributs: un per "cada un judío por su cabeza segun que taxada sera" en funció dels seus ingressos patrimonials i en una peita d'entre 6 i 18 sous (cap. 2); els cecs, els lisiats i els pobres estan exempts (cap. 3); també contribueixen per llurs cases, cellers i botigues segons siguin taxades (cap. 4), funció aquesta que s'encomana a dos cristians (cap. 5); s'estableixen altres tributs sobre "cubas", joies, seda, vestidures, perles, argent (caps. 7 i 8); altres s'imposen a càrrec dels prestamistes, que estan obligats a declarar a l'Aljama els préstecs que concedeixen, llurs imports i terminis fixats d'amortització, a raó d'un diner per lliura (cap. 11); etc. (TILANDER, Documento, pàgs. 10 i ss.).

157. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 2.

158. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 32.

159. REGNE, History, pàgs. 487 i 488.

160. ROMANO, Els jueus, pàgs. 116 i ss. Diguem en tot cas, que aquell Consell de 9 membres equival, segurament, al Consell Secret de la Universitat cristiana.

161. ALART, ob. cit., pàg. 98.

162. REGNE, Catalogue, II.1, pàg. 31. Un Consell General com el referit existeix també a Castella (bé que no es coneix la data de la seva aparició), presidit per un "rab mayor" designat directament pel rei; aquell Consell o assemblea general de les Aljames s'organitza de manera similar a les Corts cristianes i entre altres funcions li correspon resoldre arbitràlment els conflictes que sorgeixen entre Aljames (SUÁREZ, ob. cit., pàg. 104).

163. Notes 157 i 159.

164. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 6.

165. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 9.

166. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 79. Es requereix l'assistència d'"alicuis judei in dicto iure ebraico experti et non sine eo" (ROMANO, ob. cit., pàg. 121).

167. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 31. D'altra banda, el Codi de Justinià assenyala que "si qua inter christianos et iudaeos sit contentio, non a senioribus iudaeorum, sed ab ordinariis iudicibus dirimatur" (C., 1, 9 15). D'altra banda pel que fa a l'aprovació d'ordinacions, observem que el s. XIV a Saragossa, una vegada aquelles eren aprovades per l'Aljama després havien de ser confirmades pels jurats cristians, que exerceixen així un cert control sobre la comunitat jueva (així ocorre els anys 1313 i 1331, i la segona vegada justament s'hi oposen -TILANDER, ob. cit., pàgs. 10, 23 i 24-).

168. REGNE, ob. cit., I.2, pàgs. 12 i 34. En el primer cas, el document al que ens remetem autoritza a Abraham, fill de Acach Maimo, batlle de Tortosa, a transportar 80 cafissos de blat per tots els territoris de la Corona d'Aragó i altres, mentre no siguin dominis de sarraïns; en el segon, es tracta justament de la designació d'Astruch Jacob Xixo com a batlle d'aquella ciutat. El mateix Xixo (o el seu fill) torna a ser batlle reial els anys 1280 i 1281, i el 1282 ho és Samuel Rubí (ROMERO, Judíos, pàg. 130). Diguem també que aquell Astruch J. Xixo és prestamista del monarca, qui li reconeix deure 29.000 sous el mateix 1263 (nota 48).

169. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 65.

170. REGNE, ob. cit., I.2, pàg. 92.

171. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 6.

172. REGNE, ob. cit., II.2, pàg. 83.

173. REGNE, History, pàg. 528.

174. REGNE, Catalogue, l.2, pàgs. 10 i 11.
175. REGNE, ob. cit., l.2, pàgs. 21 i 22.
176. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 35.
177. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 65.
178. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 93.
179. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 13.
180. Nota 167.
181. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 6.
182. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 4.
183. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 10.
184. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 27. Pel que fa a la prerrogativa judicial del tancament de les portes de la casa del deutor, hem de dir que la recullen el capítol 47 dels Costums de Miravet i el 13 dels de Tàrrega, de manera que l'afectat i els seus no puguin sortir-hi ni entrar-hi en els dies que es fixès; es tracta d'una mesura clarament intimidatòria (vegeu FONT, Els usos, pàg. 68).
185. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 45.
186. REGNE, ob. cit., l.2, pàg. 76, i nota 182.
187. REGNE, ob. cit., ll.1, pàg. 6.
188. Nota 167.
189. Vegeu Segona Part, pàgs. 192 i ss.
190. Aquesta Carta de franqueses la publica FONT, Cartas, l.1, doc. núm. 76, pàgs. 126 a 128, i MIRAVALL, ob. cit., pàgs. 57 a 59, amb una versió catalana (pàgs. 60 a 62). Hem d'assenyalar que el document, de 1149, recull la prohibició de que jueus i cristians visquin junts, i obliga els primers a instal·lar-se en un barri determinat, com estableix el Decret de Gracià (nota 22). També hem de dir que aquesta Carta s'atorga un mes després de concedir-se la Carta de població (cristiana) i any després d'haver-se'n concedit una altra al col·lectiu sarraí de Tortosa (FONT, ob. cit., l.1, doc. núm. 75, pàgs. 121 a 126, i nota 256).

191. PAGAROLAS, Els Templers, pàg. 81. L'any 1283 l'Aljama de Tortosa contribueix a la Corona amb l'equivalent de 8 vegades més que les de Barcelona, Girona i València (OLIVER, Historia, II, pàg. 65).

192. Nota 168.

193. PAGAROLAS, ob. cit., pàg. 82. KLÜPFEL refereix que el rei imposa sovint préstecs forçosos, i que de vegades obliga a alguns membres de l'Aljama a caucionar per l'efectivitat de la prestació (cita un exemple de 1289 a Saragossa (ob. cit., pàg. 103).

194. Nota anterior.

195. Sobre els Costums de Tortosa, vegeu la nota 2 de la Segona Part.

196. OLIVER, ob. cit., II, pàg. 59.

197. La Carta de 1149 l'atorga Ramon Berenguer IV, però a la darrerria del s. XIII la Senyoria de la Ciutat l'ostenten l'Orde del Temple i la família Montcada: el domini i la jurisdicció que el comte de Barcelona els va cedir els legitima com a senyors de llurs vassalls per a disposar allò que estimin convenient, respectant en tot cas la Carta (nota 190). D'altra banda segons els costums del Principat els jueus que visquin en dominis baronals estan sotmesos al senyor del lloc i no gaudeixen de la protecció immediata del rei, tal com es confirma el 1283 (nota 142). La Carta de 1149 es limita a garantir la permanència dels jueus a la ciutat, donant-los determinats béns; però no els atorga cap prerrogativa ni privilegi especial, ni tan sols pel que fa a la seva organització comunitària política i judicial. Els jueus de Tortosa depenen totalment del comte mentre aquell ostenta el domini directe sobre la ciutat; quan el senyoriu amb la jurisdicció es traspassa a nous barons, aquests poden disposar allò que considerin adient; si a més tenim en compte el rebuig general contra els jueus, com es fa palès en la abundosa normativa canònica i oficial del Principat que es va promulgar, s'entèn el caràcter discriminatori dels Costums de Tortosa envers la comunitat hebrea.

198. Justament el Decret de Gracià prohibeix als cristians compartir els banys amb els jueus (C. 28, c. 13).

199. Aquesta prohibició la recullen el Decret de Gracià (nota 23), i les Decretals (Extra., 5, 6, 2); i d'altra banda l'Usatge núm. 51 disposa que un jueu pot tenir un cristià per senyor, però que mai un jueu tindrà un serf cristià. Això no obstant, les Decretals admeten que un cristià lliure pugui treballar terres de jueus en situació de colonatge, però sempre que ho faci de dia i amb les pensions acostumades (es vol evitar que el cristià es trobi en situació de servitut, i així es permet que treballi per jueus si la feina és remunerada i es fa de dia).

200. Decretals, Extra., 5, 6, 13 (nota 23).

201. Les Decretals disposen el tancament de finestres i portes de les cases dels jueus per les festivitats de Divendres Sant i Pasqua (Extra., 5, 6, 4 i 15).

202. Les Decretals, recollint una disposició d'Innocenci III, estableixen la necessitat de que els jueus duguin distintius sobre llurs vestits (Extra., 5, 6, 15). El Concili de Letrà de 1215 reitera la disposició (nota 29), i en el Concili de Lleida de 1229 s'ordena que duguin capes tancades (nota 30). Això no obstant, Jaume I el 1268 eximeix els jueus de Barcelona de dur cap distintiu sobre llurs vestits, a excepció de la capa rodona (nota 52).

203. El Decret de Gracià es limita a prohibir l'unió marital entre jueus i cristians, declarant-la contrària a la voluntat de Déu, i estableix la separació (o excomunicació) d'aquell cristià que no ho respecti (2, C. 28, c. 10 i 17). També Jaume I per una Constitució de 1229 prohibeix que els cristians cohabitin amb jueves (nota 38). Hem de dir també que aquest és l'únic cas en el que s'admet exclusivament el testimoni de cristians (l'Usatge núm. 129 de Barcelona es refereix a la intervenció de jueus i cristians en altres qüestions processals).

204. Aquest Costum coincideix amb el Decretum. Grat., C. 28, c. 10 (nota 20).

205. Pocs anys abans el càrrec de batlle reial de Tortosa, comú a jueus i cristians l'exercia un jueu (nota 192). Ara el Costum referit no fa més que recollir allò disposat per les Decretals (Extra., 5, 6, 16), i pel Concili de Letrà de 1215 (nota 29). Recordem també que en Corts de 1228 s'estableix que cap jueu pot exercir funcions judicials (nota 37).

206. Si ens remetem a RABBINOWICZ ens pot resultar poc comprensible aquest Costum. L'autor indica que els jueus tenen una forma determinada de matar els animals per a menjar la seva carn, i així es refereix als principis de la "Schehitah" i del Talmud, tendents a aconseguir que l'animal es mori de manera ràpida amb el mínim sofriment i que alhora de trossejar-lo que es tingui la certesa absoluta de que és mort. En definitiva, segons aquells principis, el ritual per a la matança de l'animal ha de seguir aquests preceptes: el carnisser ha de ser una persona especialitzada (és un ofici); la seva actuació ha de ser ràpida; s'utilitzaran unes eines determinades; es tallaran les venes jugulars i les caròtides (de manera que l'animal morirà per asfíxia o per hemorragia); s'ha de tallar la pell abans que cap organisme, perquè així es tallen els vasos sanguinis; després es procedirà a tallar o seccionar la tràquea (sense ultrapassar la laringe, per a evitar els cartílegs), i l'esòfag; els talls han de ser secs i ràpids (mai rasant o segant). L'autor també insisteix en que està prohibit menjar la sang dels animals, així com matar a la vegada la mare i la cria, i

que en tot cas s'ha d'evitar al àxim el sofriment, assegurant-se sempre de que l'animal és mort (ob. cit., V, pàgs. XI a XVII). Afegim, en tot cas, que el precepte particular de Tortosa s'imposa amb caràcter general al Principat per les Corts de Perpinyà de 1350 (nota 68).

207. Hom pot veure amb aquest precepte que no es prohibeix als jueus adquirir béns a individus d'altres religions, i per tant ens permet afirmar que llurs possessions no estan limitades a una zona determinada del terme. El Costum en qüestió es limita a indicar que les finques en qüestió es troben afectes a determinades contribucions a favor de la Universitat cristiana, amb independència de qui sigui el seu titular i la seva confessió religiosa; per això, quan les comprin sarraïns o jueus seguiran tributant a la comunitat cristiana. De semblant manera, les terres que Ramon Berenguer IV concedeix directament als jueus el 1149 poden considerar-se com a tributàries de l'Aljama jueva de Tortosa, i seguiran sent-ho encara que es venguin a cristians o sarraïns (nota 190). D'altra banda, el IV Concili de Letrà disposava que els jueus havien de seguir satisfent a l'Església els delmes corresponents per les finques comprades a cristians (nota 29). Això no obstant, a Aragó els Furs prohibeixen a tot jueu i sarraí vendre res als cristians i s'estableix que el batlle reial ho d'impedir i mai ho pot autoritzar; si les vendes es fan entre jueus i sarraïns, aleshores es disposa que el batlle no ho impideixi i que en tot cas ha de percebre "precii terciam partem" com s'hagués fet entre cristians (FORI, "Primus", VII, XXXIX, "De iudeis et sarracenis").

208. Aquest Costum ve a recollir la prohibició de comerciar i negociar en general amb els jueus, com disposa en les Decretals (Extra., 5, 6, 16) (nota 28).

209. Aquest principi de la recta administració de justícia als individus que viuen al Principat, qualsevol que sigui la seva religió, ja la recull l'Usatge 64, quan els prínceps demanen a tots, inclosos els jueus que confiïn en ells i en llur govern.

210. La Carta de 1149 no atorgava cap privilegi als jueus de Tortosa sobre l'administració de la justícia; no tenim constància de que comptessin amb organismes propis. Vegeu nota 167.

211. L'Usatge núm. 129 es refereix als testimonis judicials en qüestions entre jueus i cristians i pel cas en que hagin d'intervenir individus d'ambdues confessions; de fet es limita a indicar quin d'ells ha de jurar: així si es tracta de defensar les pretensions del cristià, el testimoni jueu ha de jurar, i si és un testimoni a favor del jueu és el testimoni cristià el que ha de jurar. El s. XIII s'incorpora el 164 que prohibeix a tot jueu testificar contra jueus, mentre que el 1242 s'introdueix altre Usatge (el núm. 171) que autoritzant el jurament d'un jueu contra un cristià exposa la fórmula que s'ha de seguir (nota 42). D'altra banda, el 1236 Jaume I concedeix un

privilegi als jueus catalans pel que si un cristià intenta un procès contra un jueu i aporta testimonis, aquests no poden ser solament de cristians sinò que també n'ha d'aportar de jueus (nota 182). Per la seva part, les Decretals disposen que s'han d'admetre els testimonis de cristians contra jueus i sarraïns (Extra., 2, 2, 21).

212. L'Usatge núm. 171 ja disposa quina ha de ser la fórmula de jurament que han d'emprar els jueus en tota qüestió judicial que se segueixi contra cristians. En Corts de 1235 (anterior a aquell Usatge que s'incorpora el 1242) s'establia que els jueus havien de jurar d'acord amb la llei mosaica i els 10 Manaments, segons les solemnitats i les malediccions establertes (notes 40 i 42). Aquella fórmula de jurament serà confirmada en Corts de 1283 (nota 56). I el 5 d'agost de 1284 es suavitzarà el ritual, segons privilegi reial a favor dels jueus d'Osca (nota 59).

213. Vegeu la nota anterior i les n.ºs. 40 i 42.

214. No sabem exactament a que es refereix aquest Costum; es limita a confirmar allò que s'acostuma a fer, i en tal sentit potser vulgui dir senzillament que el fet seria judicat segons el dret hebraic. En tal sentit hem de dir que el Talmud va abolir la pena capital, i en casos d'assassinat la va substituir per la de reclusió a perpetuïtat (RABBINOWICZ, Législation criminelle, pàg. I).

215. Es tracta d'una disposició molt severa, més que la que estableix el Decret de Gracià que es limita a prohibir la cohabitació entre cristians i jueus, i que com a molt imposa l'excomunicació del cristià afectat (2, C. 28, c. 10 i 17).

216. El Vè Concili de Toledo va prohibir la circumscisió, establint que si l'afectat havia de ser un esclau, aquest seria immediatament alliberat (aquest precepte apareix recollit en el Decret de Gracià (3, D. 4 "De cons.", c. 94). Després les Decretals (Extra., 5, 6, 1) disposen que tot serf de jueu que es converteixi al cristianisme adquireix la seva llibertat sempre que es redimeixi pagant 12 sous. La legislació del Principat no inclou però aquell precepte fins l'any 1277, quan Pere II a instància dels rabins de les comunitats catalanes reconeix que els esclaus batejats solament adquiriran la llibertat quan satisfacin determinada indemnització (nota 54). En Corts de 1283 es confirma el privilegi anterior per mitjà d'una Constitució (nota 58).

217. Diguem que s'estableix un tractament igualitari entre jueus i cristians en aquest cas; totes dues comunitats es troben sotmeses a les mateixes autoritats judicials.

218. Nota 189.

219. Nota 153.
220. Vegeu la Primera Part, pàgs. 29 i ss.
221. MIRET, Les cases, pàgs. 115 i 116.
222. Notes 84 i 95 de la Primera Part.
223. Nota 191 de la Primera Part.
224. PAGAROLAS, Els Templers, pàgs. 166 i 167.
225. REGNE, ob. cit., I.1, pàg. 108.
226. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 27, i ACA, Registre de Cancelleria núm. 48, foli 67.
227. REGNE, ob. cit., II.1, pàg. 67. No és pròpiament una notícia sobre els jueus de la nostra zona, però hem cregut convenient aportar-la en tant que posa de manifest la dependència econòmica de barons com el senyor d'Entença.
228. Nota 180 de la Primera Part.
229. ACA, Registre de Cancelleria núm. 208, foli 85.
230. REGNE, History, pàg. 544.
231. ACA, Registre de Cancelleria núm. 478, foli 214.
232. ACA, Registre de Cancelleria núm. 479, foli 163.
233. ACA, Registre de Cancelleria núm. 859, folis 194.
234. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 18, doc. núm. 894, i que publiquem com Apèndix II, pàgs. 0000 a 0000..
235. Nota 203 de la Primera Part.
236. Nota 174 de la Primera Part.
237. Nota 221 de la Primera Part.
238. ACA, Registre de Cancelleria núm. 2585, folis 142 i 143.
239. SERRANO, La Pobla, pàgs. 147 i 148.

240. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3384, folis 114 i 115.

241. A Batea i Gandesa hi al·ludeix SECALL, Guia, pàg. 27. Pel que fa a Vilalba hom creu que també existiria una comunitat jueva, instal·lada en un carrer determinat que s'anomena "Call" (avui es diu "Gall") (SERRANO, ob. cit., pàg. 218, nota 2).

242. Hem vist com els jueus d'Ascó han de satisfer al Bisbat els delmes per llur bestiar (nota 224). I a Flix i Móra solament tenim notícies de jueus terratinents (notes 236 i 237), a excepció d'aquell Jafiar Maymó (nota 224).

243. Nota 228, i ROMERO, La Cancilleria, pàg. 105. Hem d'insistir, però, en que no hem pogut localitzar el document de 1304 en qüestió i solament tenim la referència indicada.

244. Nota 226.

245. REGNE, ob. cit., pàg. 584.

246. Nota 143.

247. ACA, Registre de Cancelleria núm. 230, foli 73. Diguem solament que es refereix a Aljames reials com del rei, i a altres llocs de la reina Elisenda ("aut aliorum locorum que tenet (..) domina Elizendis regina Aragonis consortis nostra").

248. Nota 229.

249. És el rei qui autoritza al comte de Prades a que s'instal·lin en el seu Comtat 6 famílies jueves (nota 246). Podríem dir que el monarca ostenta una tutela immediata i directa sobre els jueus com si d'un domini particular es tractés, de manera que els jueus no tenen llibertat de moviments arreu del Principat, i en tot cas el que fa és cedir els seus dominis i jurisdicció a un senyor baronal, tal com pot fer amb els seus territoris donant-los en féu. Creiem també que es procedeix expressament creant nuclis jueus limitats; autoritzar la instal·lació de solament 6 famílies pot semblar ridícul, però així es deu fer per tal d'establir-hi un número limitat amb escasses possibilitats d'augmentar, tenint en compte potser l'existència de nuclis ja formats, i que en tot cas siguin fàcilment controlables.

250. Ens referim a aquella espècie de districte tributari que rebia la denominació de "Col·lecta"; els jueus de la nostra zona contribuirien així amb els de Tortosa, a excepció segurament dels de la Baronia de Flix que es troben més vinculats a Lleida (nota 220). I els fets de 1391 els hem esmentat més amunt, en tractar del procés de conversió dels jueus. Pel

que fa a la situació econòmica de la nostra zona, entre els anys 1372 a 1393 les Universitats de les Comandes d'Horta, Miravet i Ascó acudeixen davant el rei reiteradament demanant la seva autorització per a establir "talles" o "sises" especials als seus veïns i forasters per a fer front a llurs nombrosos i quantiosos deutes; en una ocasió, de 22 de febrer de 1393, el rei ho concedeix als jurats d'Horta, Batea i Vilalba també per a evitar llur despoblament (recordem que a Batea i Vilalba hi ha, probablement, comunitats jueves i podria ser que s'haguessin vist afectades pels fets de 1391, amb conseqüències negatives per aquells llocs) (SERRANO, ob. cit., pàgs. 146 i 147, i nota 241).

251. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3356, foli 151. Pot ser però, una referència general als jueus conversos i no necessàriament en relació amb els de la mateixa zona.

252. LOPEZ, Derecho musulmán, pàgs. 20 i ss. Recordem que el dret jueu no admet l'analogia (nota 4).

253. GARCIA-GALLO, ob. cit., I, pàgs. 353 i ss. Aquelles dues fonts d'interpretació cal posar-les en relació amb les diferents escoles jurídiques que sorgeixen al llarg dels temps. Una primera escola seria la representada per Abuhanifa, sorgida al voltant de l'any 767; i vers el 774 destaca l'escola de Damasc, representada per Abderrahmen ben Amir. Però la més important és fundada per Malic ben Anas, a Medina, el 795; la doctrina d'aquesta escola, coneguda ja com "malequí", és la que aconsegueix una major i més ràpida difusió en el món islàmic, i que compta amb nombrosos deixebles hispànics, convertint-se pot dir-se en l'escola jurídica oficial dels Regnes musulmans de la Península, fins a la desaparició del de Granada el 1492 (LOPEZ, ob. cit., pàgs. 33 i ss.; i SANTILLANA, "Istituzioni di diritto", pàgs. 32 i ss.). D'altra banda, en el dret jueu també els dictamens o "respostes" dels rabins constituïen una de les seves fonts (nota 3).

254. Nota 30 de la Primera Part.

255. Nota 27 de la Primera Part. Segons BIARNES i BAROJA el comte concedeix aquesta Carta en agraïment als seus beneficiaris per haver-lo ajudat en les conquestes del castell d'Ascó i de les ciutats de Lleida i Tortosa (La moreria, pàgs. 199 i 208).

256. Prenem en consideració les traduccions al català d'aquells documents recollides per BIARNES, La implantació, pàgs. 43 a 47.

257. FONT, La Carta, pàg. 268.

258. Nota anterior.

259. FONT, ob. cit., pàg. 269.

260. FONT, ob. cit., pàg. 270.

261. Nota anterior.

262. FONT, ob. cit., pàg. 272.

263. FONT, ob. cit., pàg. 274.

264. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 92.

265. Aquest document fou publicat per Carmen BARCELO sota el títol de "Llibre de la Çuna e Xara"; a ell ens hi referirem seguint la numeració capitular donada per l'autora. El document original seria de 1408, i arriba a nosaltres per mitjà d'una còpia de data imprecisa però que BARCELO situa entre 1460 i 1485 aproximadament (ob. cit., pàgs. XIII i XIV).

266. BARCELO, ob. cit., pàgs. XI a XIII. Vegeu la nota 253.

267. El text de la Sunna estableix expressament penes concretes per a fets determinats; però hi ha casos en que ella mateixa es remet al criteri de l'alcalí o del senyor. Alguns exemples poden ser: el cap. VI deixa a l'"arbitre de l'alcalí" la pena a imposar al cristià que "forçara alguna fadrina" (si es tractès d'un sarraí la pena venia establerta per la Sunna); el cap. VII, sobre nafres causades al cap però del front avall, fent-li solament una rascada a la pell, la pena serà fixada segons el criteri del senyor o de l'alcalí (si es trenqués "l'os del cap", la Sunna establí una pena de 1.000 morabatins); el cap. XLII, en cas de "fals sacrament", estableix que la pena sigui fixada "a coneguda de l'alcalí o del senyor"; etc.

268. Solament volem fer constar, com es desprèn d'aquest Usatge, que els sarraïns eren apreciats com a experts en arts i oficis de diferent naturalesa.

269. La Carta de població de Tortosa, de 1149 (nota 190), reproduïx l'Usatge núm. 116 amb variants evidents: "De troba, enpero, de sarrayn fugitiu qui trobat sia de Tarragona tro al flum d'Ebre sia pres I morabatin, e d'Ebre entro a Uydicono II morabatins". L'Usatge es referia fins a Tarragona (el riu Francolí), i ara la Carta ja preveu que el sarraí pugués ser trobat entre Ulldecona i Tarragona.

270. La mateixa prohibició afectava als jueus. Recordem això no obstant que es tracta d'un Usatge introduït el s. XIII (nota 41).

271. CORTES, 1.I, pàg. 104.

272. Nota 39.

273. Notes 57 i 58.

274. CORTES, 1.I, pàg. 190, i CONSTITUCIONS (1495), foli 105.

275. Nota 92.

276. FERRER, Els sarraïns, pàg. 56.

277. El mateix precepte l'hem vist en relació amb els jueus. Això no obstant, la Sunna (cap. LXXV) no permet als sarraïns tenir "per sirventa alguna sarrahina ni altre qualsevol en casa o defora casa en persona servicial o en altres sos sirvents a haver o tenir", afegint al final "enpero segons la condició de les persones"; sembla que el text prohibeix tenir serfs o serventes sarraïns lliures. Recordem que justament la Carta de seguretat atorgada als sarraïns de la ribera per Ramon Berenguer IV disposava que els que fossin captius romanien en la mateixa condició.

278. Aquesta disposició com altres que citem es refereixen als sarraïns estrangers, podem dir, i no als que conviuen amb els cristians com en el nostre cas pròpiament. Afegim que aquella prohibició de vendre armes l'establia també l'Usatge núm. 123.

279. Aquest precepte també es refereix al predicament sobre jueus.

280. També es refereix als jueus, i reitera de fet el cap. V anterior.

281. És una disposició que afecta també els jueus, però en el cas dels sarraïns a Catalunya no es duu a la pràctica fins la Constitució de 1301 quan s'ordena que portin el cabell tallat d'una manera determinada (nota 274), i no és fins el 1390 quan s'estableix que portin uns distintius en llurs vestits (nota 276).

282. El cap. XVI al.ludeix també als jueus.

283. FERRER, ob. cit., pàgs. 88 i ss. Sobre l'oració dels musulmans i el pelegrinatge als llocs sants de llur religió, podem veure els caps. LI, LII, LXVII, LXXVI i CCLXXXIII de la Sunna: a) El LI assenyala que els sarraïns del tot el món fan cinc oracions al dia: a "l'alba" i que es denomina "Açobh"; a "migjorn" i que s'anomena "Addohar"; "la llla. hora es appellada vespres Azar"; la quarta és a "sol post" i es coneix com d"Almagrip"; i la cinquena i última "es al vespre ans de dormir, que es appellada Alatama"; b) El LII indica que en cadascuna d'aquelles hores l'alfaquí "ab alta veu clama aquells" (els fidels) perquè facin l'oració, dient les paraules que el capítol referit transcriu; c) El LXVII estableix que cap sarraí pot fer les seves oracions "sens lavar cascun dia ab aigua la natura

de davall, lo cap, les orelles, la faç, les mans e'ls peus, segons Çuna"; d) El LXXVI afirma que tot sarraí, si vol, durant la seva vida pot fer "romeria" a la Meca, i per a costejar-se el viatge pot vendre els esclaus que li convingui; e) El CCLXXXIII reproduïx el LI.

284. FERRER, ob. cit., pàg. 11. PONS GURI, Constitucions, pàgs. 11, 45, 53, 54 i 63.

285. FERRER, ob. cit., pàg. 56.

286. FERRER, ob. cit., pàgs. 56 i 57.

287. Nota 283.

288. FERRER, ob. cit., pàg. 90.

289. Nota anterior.

290. FERRER, ob. cit., pàg. 175.

291. FERRER, ob. cit., pàg. 121. A València els sarraïns que van a viure fora de la ciutat o ja del Regne, han de pagar al rei o al seu batlle l'equivalent a la desena part de llurs béns; de no fer-ho tots els hi seran confiscats (per a evitar problemes, es preveu el lliurament d'un "albara" que justifiqui el pagament del delme referit) (cap. CCLXXIX).

292. FERRER, ob. cit., pàg. 174.

293. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 50.

294. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 53.

295. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 57.

296. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 81.

297. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, docs. núms. 83, 84, 85, 86 i 87.

298. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 89.

299. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 90.

300. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 91.

301. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 94.

302. En el seu moment veurem com es tracta de les mateixes condicions generals imposades als cristians.

303. Es renuncia a excepcions que recull el dret romà. El Digest (D., 19, 4, 1) assenyala en referència a un comentari de Paulo, que: "Emtor enim, nisi numos accipientis fecerit, tenetur ex vendito, venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, et purgari dolo malo; itaque si evicta res non sit, nihil debet"; i afegeix, remetent-se a Aristó, que com la permuta és similar a la compra, s'ha de respondre que el bé està lliure d'evicció (cap. 2). Vegeu el Digest sobre l'excepció d'evicció (D., 21, 2), i respecte de la tradició de la cosa venuda (D., 21, 3).

304. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 159.

305. El pagament de gallines es recull al cap. CCCXI del Llibre de la Sunna valencià, per bé que en ell no s'indica per quin motiu.

306. Nota anterior.

307. El llibre de la Sunna valencià ja es refereix a certa "reemço" que paguen els sarraïns catalans quan un fill es casa, però s'assenyala que aquell dret se satisfà quan es casen en un lloc diferent a aquell en el que viuen.

308. El dret de jovada també l'esmenta el Llibre de la Sunna valencià.

309. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 9.

310. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 32.

311. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 40.

312. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 44.

313. Sobre aquesta enquesta vegeu SERRANO, Notes, pàgs. 23 i ss.; i sobre el privilegi de 1282 vegeu nota 258. Però sobre aquest darrer document hem d'afegir que recull diferents privilegis dels cristians i dels sarraïns sense distingir uns dels altres, bé que en un cas es refereix expressament a l'Aljama musulmana reconeixent la seva exempció de tota sofra; també al·ludeix a dos privilegis que no assigna específicament ni a un ni a altre col·lectiu, i que per la nostra part creiem que són exclusius dels cristians: la lliure disposició de llurs possessions amb subjecció a fadiga, i el privilegi de caràcter processal conegut com del "forn" (pel que abans de ser judicat un cristià, els jurats de la seva Universitat han de decidir amb caràcter previ si l'afer és de caràcter penal o s'ha de jutjar com a una qüestió civil): aquella càrrega de la fadiga i aquell privilegi judicial sempre han aparegut com a reservats als cristians

vells si ens remetem als Capbreus de 1558 i 1607 i a una concòrdia conjunta entre el comanador d'Ascó i ambdues comunitats de 1562; i encara la Carta de població d'Ascó de 1615 exclou als moriscos de dit privilegi "del forn". D'altra banda, en aquell mateix Capbreu de 1558 justament els cristians vells declaren estar obligats a dur els drets senyoriais al castell d'Ascó, càrrega de la que els moriscos estàn exempts (SERRANO, ob. cit., pàgs. 26 a 32).

314. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 36. Quelcom ha passat des de 1282 quan l'Orde del Temple reconeixia que l'Aljama estava exempta de tota sofra; ara s'aboleixen totes (?), i s'imposa altra que ja s'aplica a Miravet i Benissanet (1495), a més d'establir determinades prestacions personals.

315. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 41.

316. Nota 237.

317. Per exemple veiem com declara Antoni Boteller "olim sarracenus" que abans es deia Brafim Burret; Miquel Carhula "olim moro" de Ribarroja; Joan Ambròs fill d'Afmet "olim moro"; Tomàs Vilanova i Joan Goya antics "moros"; Angels, casada amb Gabriel Amart, filla de l'alfaquí Alboleix; Esperança filla de Maffoma Ferregut; Martí de la Mussa, abans Jun Salvo; Antoni Lobet, abans Brafim Lobet; etc. Intervé també Andrea Alboleix, esposa de Jun Alboleix "magister de moros"; però en nom de Amffoma i Brafim Alboleix, sarraïns, intervé Francesc Malet "olim moro", per assignació del batlle per tal de no causar-los indefensió i per a poder jurar segons la formula cristiana; Joan Otpona intervé en nom del seu pare Mafoma Billera; Isabel Alboleix actúa com a hereva universal del seu pare Juci Alboleix; Joan Burret intervé en nom eu i en el dels seus germans Bertomeu, Brafim i Seit; Santcliment Prunera, "olim sarracenus" que abans es deia Mafoma Ambròs; Joan Sabater i Francesc Malet com a curadors de Jaffer i Maffoma Alboleix; Joan Argilaga, abans Foma Argilaga; Bernat Cervelló i la seva esposa Isabel, filla de Jun de Gaya que en cristià es diu Joan Viana; Joan Sabater i Antoni Boteller "alias Burret", assignats per a l'esposa de Mafoma "el more"; Guillem Cabanyelles, abans Alí Salim; Mateu Burret, abans Alí Burret; etc. (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 9).

318. Intervenen Joan Ambròs i Antoni Boteller, sarraïns cristians nous ("ad fidem catholicam") (nota anterior).

319. De fet s'està reconeixent als sarraïns com a persones i subjectes de dret.

320. Nota 277.

321. Aquest precepte es recull a les Decretals (Extra., 5, 6, 15), quan ordenen que s'estableixi algun distintiu perquè jueus i sarraïns es distingeixin dels cristians. Malgrat tot, no és fins les Corts de 1390 que s'imposa amb caràcter general que els sarraïns han de dur algun distintiu sobre llurs vestits (nota 276).

322. En Corts de 1301 s'establirà que els sarraïns duguin el cabell tallat en rodó (nota 274).

323. El text valencià de la Sunna en el seu cap. CCCXVII disposa que si un sarraí casat "haura haut alguna cosa" amb altra sarraïna, jueva o cristiana serà apedregat.

324. Es recull a Decretals, Extra., 5, 6, 16 (nota 282).

325. Les Corts de 1283 confirmaran amb caràcter general el costum anterior de que tot serf sarraí que es converteix al cristianisme esdevé lliure si es redimeix (nota 273).

326. El cap. CXXIV de la Sunna que coneixem disposa que la captiva "prenyada" del seu senyor, neixi la criatura o no, és "forra e francha e quita de son dret", de manera que el senyor no la podrà vendre i ella haurà d'estar tota la seva vida al servei d'aquell.

327. Nota 216.

328. Nota 326.

329. Segons el llibre valencià de la Sunna: si un sarraí mata deliberadament altre sarraí, la pena és la de mort ("esser scapçat") (cap. I); si la mort s'hagués causat enmig d'una baralla (sense intencionalitat), pot haver "remissio" de la pena si ho vol l'hereu de la víctima (cap. II); i si un mata altri en defensa pròpia, "segons la Çuna en alguna cosa no es tengut" (cap. III). D'altra banda, si la víctima fos un infidel (cristià, jueu), la pena prevista per la Sunna en el seu cap. CXCVI és solament de 900 "besants d'argent". D'altra banda en una causa que se segueix davant del batlle de Tortosa el 1398 s'al.lega justament aquell costum indicant que en cas d'homicidi no és d'aplicació als sarraïns el codi de la Ciutat (MASSIP, Els moriscs, pàg. 234).

330. Entenem que aquest Costum assegura als sarraïns el dret a acudir davant el representant del rei a la Vegueria, sens perjudici de la potestat reconeguda a llurs autoritats judicials segons la Carta concedida el 1148 (nota 256). De fet ja en Corts de 1225 el rei declara que els sarraïns que habiten el Principat i llurs béns estaven sota la seva protecció i custòdia (nota 271).

331. L'Usatge núm. 164 prohibeix als sarraïns testificar contra cristians (nota 271); ara els Costums de Tortosa segueixen el mateix criteri establert per als jueus (nota 211). Pel que fa a la Sunna sarraïna valenciana: el cap. CCXCVI estableix en general qui no pot ser testimoni en un judici, i així ho prohibeix entre altres a aquells que menjen "caran (carn) de porch", aquells "bevedors de vi" i "aquell qui menga sanch" (en cap moment es refereix explícitament als cristians, però per aquelles referències podem considerar que s'hi troben inclosos); això no obstant el cap. CCXCVII es remet als Furs de València i assenyala que un cristià pot provar quelcom en un plet civil contra un sarraí amb el testimoni d'un cristià i d'un sarraí, i quan es tracti d'un fet criminal el cristià denunciant necessitarà com a mínim dos testimonis cristians; d'altra banda, el cap. CCXXII admet que dos cristians "convinents" puguin fer de testimonis en un testament o en un contracte qualsevol en que intervingui un sarraí, si és que en el lloc on s'atorga no hi ha altres sarraïns.

332. El mateix precepte afecta als jueus (nota 207). Vegeu també la nota 139 sobre els drets de l'Aljama de Móra, i els deures tributaris dels cristians que adquireix immobles de sarraïns.

333. La Sunna sarraïna disposa que aquell que "sia d'altra lei" no pot heretar de cap sarraí (cap. LXXXI); en canvi l'Usatge núm. 77 es limita a indicar que la conversió a l'islam d'un fill o net pot ser causa de desheretament per part dels seus pares o avis, però sempre que aquells vulguin no forçosament.

334. La Sunna disposa que un sarraí casat que tenia relacions sexuals amb una altra sarraïna, jueva o cristiana havia de ser apedregat (nota 323). Però el 1301 un sarraí de Miravet fou cremat a Miquenença per haver mantingut relacions amb una cristiana (FERRER, ob. cit., pàg. 29). D'altra banda, la mateixa Sunna estableix que si un sarraí casat es converteix ell sol al cristianisme el matrimoni ha de ser separat, i després ell no pot tenir relacions carnals amb la seva esposa sarraïna; si les tenen, ella ha de ser apedregada (cap. XXXI).

335. ROMERO, El señorío, doc. núm. 3, pàg. 575.

336. ACA, Registre de Cancelleria núm. 221, foli 173.

337. PALET, Capbreu, pàg. 78. De manera semblant ocorre a Miravet i Benissanet, mentre que a Ascó i els dominis de la seva Comanda i a Flix els sarraïns no estan subjectes a cap d'aquelles obligacions.

338. Aquesta documentació és la que publica PALET, ob. cit., pàgs. 29 a 82, i ROMERO, ob. cit., pàgs. 528 i ss.

339. Recordem que la Carta de seguretat concedida per Ramon Berenguer IV atorgava llibertat de moviment arreu dels dominis del comte i de tots els Regnes peninsulars.

340. A la Baronia d'Entença no se pagaria el dret de sofra, segons sembla, sinò a partir de 1307, quan a la resta de dominis de la nostra zona la seva aplicació seria antiga. Tot i malgrat que la Carta de Ramon Berenguer IV els eximeix de tota càrrega tributària, a excepció solament dels delmes.

341. PALET, ob. cit., pàgs. 29 i ss.

342. PALET, ob. cit., pàgs. 78 i ss.

343. Quelcom deu ocórrer perquè els sarraïns d'aquella Baronia renunciessin als beneficis de la Carta de Ramon Berenguer IV; però no tenim constància de cap afer particular, reclamació o reivindicació per part d'aquell col·lectiu.

344. Vegeu la Primera Part, pàgs. 11 a 17.

345. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 17, doc. núm. 812.

346. Nota 1. Creiem significatiu constatar el fet que els jueus de la nostra zona no arriben mai, o almenys no en tenim constància, a constituir Aljames pròpies; segurament es deu a que són comunitats reduïdes. D'altra banda, segons LOPEZ l'expressió d'"aljama" es referia inicialment en el món musulmà a les mesquites que gaudien del dret a tenir "mimbar" o púlpit i que era una sola de les que hi havia a les ciutats, (ob. cit., pàg. 115).

347. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 9.

348. Vegeu la nota 258, i FONT, La Carta, pàg. 269.

349. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 122. Justament Miravet i Benissanet són localitats sarraïnes pràcticament de manera íntegra.

350. AHN, Comanda de Vilalba, Carpetes núms. 691 doc. núm. 30; i 692, doc. núm. 48

351. Nota 234.

352. Aquesta renda es declara en la primera part del Capbreu de Móra, on es contenen les declaracions generals, establint els límits territorials del terme i els drets que satisfà cada col·lectiu (PALET, ob. cit., pàg. 57).

353. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 41.

354. Nota 345.

355. IGLESIES, El fogatge, pàgs. 337 i 338. Això no obstant, al mateix Capbreu referit de 1495 (nota 304) al marge esquerre de la major part de les declaracions particulars de sarraïns figuren escrits noms d'altres que ja són conversos: Joan Moreso, Lluís Sadolla, Gabriel Bernadella, Lluís Ferrer, Joani Miquel Çaragoci, etc., tots ells amb cognoms que apareixen entre els pobladors sarraïns de 1497; suposem que aquestes anotacions marginals es deuen a una actualització posterior (la lletra és diferent) una vegada s'han convertit els musulmans, la qual cosa no es produiria abans d'aquell any 1497.

356. ACA, Reial Patrimoni núm. 2407.3. Hem de dir que d'aquestes llistes de monedatge hem tret les dades dels contribuents "certs", és a dir d'aquells que resideixen al lloc, doncs com és habitual també es relacionen aquells terratinents que probablement viuen en un altre lloc i que es recullen amb la denominació general de "duptosos"; ho fem així el document es troba molt malmès i manquen alguns fulls, tenint solament en tots els casos la certesa d'aquells que efectivament contribueixen (a raó d'un morabatí cadascún).

357. De semblant manera, l'any 1282 el mestre del Temple s'adreça a tota la Universitat de cristians i sarraïns d'Ascó i li confirma uns privilegis concedits per Ramon Berenguer IV, entre els que hem de considerar inclosa aquella Carta de seguretat atorgada a la població musulmana (FONT, ob. cit., pàgs. 268 i 269). Pel que fa a Tortosa vegeu els Costums següents del Llibre 1: 15 de la Rúb. 1; 14 i 15 de la Rúb. 4; i 5 de la Rúb. 9. D'altra banda hem vist més amunt com els jurats cristians de Saragossa confirmen unes Ordinacions de l'Aljama jueva de Saragossa el 1313 i s'oposen a altres de 1331 (nota 167); suposem que el procedir de l'Aljama sarraïna en un lloc amb altra comunitat cristiana seria semblant o igual. En els nostres casos concrets d'Ascó i Vinebre potser encara hauriem d'establir diferències si ens remetem al llistat del monedatge de 1315: a Ascó intervenen els jurats sarraïns declarant sols els veïns tributaris, i són 101 front als 69 de cristians que també declaren els jurats respectius; però a Vinebre amb una diferència menor de subjectes tributaris, exactament 18 cristians i 28 de sarraïns, el batlle senyorial intervé rebent el jurament previ dels representants de cada comunitat (i en la sarraïna junt amb l'alcalde -nota 356-). Pot ser doncs que segons el volum i la importància de la comunitat sarraïna aquella gaudeixi d'una major o total llibertat. En el mateix monedatge en llocs com Riba-roja, Miravet i Benissanet els jurats sarraïns intervenen amb el seu respectiu cadí o aladí.

358. Aquesta vegada és l'Aljama d'Ascó la que demana al nou castellà d'Amposta el reconeixement dels antics privilegis dels seus membres, o la que reivindica el seu dret a jutjar els seus correligionaris. En canvi, l'any 1418 quan s'autoritza l'ampliació de la mesquita, es fa a petició i instància segons el document dels jurats i prohoms de la Universitat, sense més concreció (FONT, ob. cit., pàgs. 270 i 273); suposem que l'ampliació de la mesquita déu constituir una qüestió de prou transcendència que requereixi la intervenció de la Universitat com a comunitat en conjunt, i no sigui suficient la voluntat de l'Aljama.

359. Dos jurats hi ha a Benissanet i quatre a Miravet l'any 1495 segons el Capbreu d'aquell any (nota 304). Però l'any 1315, quan es recapta el monedatge, veiem que a Ascó en són dos; a Vinebre declaren quatre, i a Riba-roja tres (nota 356).

360. Nota 350.

361. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 107. Sobre les actuacions dels jurats valen com a exemples els fets exposats segons les notes anteriors. Pel que fa als Consells municipals ho dedduïm pel text al que ens referim (nota 304). Sobre els Consells podeu veure SERRANO, La Torre, pàgs. 110 i 111, i La Pobla, pàgs. 136 a 140. D'altra banda hem d'indicar que segons sembla Miravet i Benissanet formen una única Aljama, doncs en els actes de 1328 i de 1495 sempre es fa referència als prohoms de tots dos llocs.

362. Nota anterior. Pel que fa a l'assemblea de caps de cases a la nostra zona tenim testimonis tardans del s. XVII (SERRANO, La Pobla, pàgs. 139 i 140).

363. BIARNES, La implantació, pàg. 55; sobre la Carta vegeu la nota 255.

364. ROMERO, Les nostres, pàgs. 87, 96 i 97. Segons l'autor a la Baronia d'Entença i concretament a Tivissa aquell oficial apareix amb funcions judicials; controla que els sarraïns compleixin també amb llurs prestacions i paguin llurs tributs; que era designat pel senyor; la seva funció primordial era la d'"organitzar la vida d'aquesta població, col.laborar en el govern i la justícia i, sobre tot, dirigir les obres que els sarraïns estaven obligats a fer pel senyor (..) o al castellà" i ell mateix recollia la quèsta anual que pagaven els seus correligionaris. Això no obstant, en els altres llocs sarraïns no podem constatar que complís les mateixes funcions. Això no obstant, si ens remetem al Llibre de la "Çuna" valencià l'alcalde apareix estrictament com a jutge.

365. LOPEZ, ob. cit., pàgs. 68 i ss. Sobre el caràcter eminentment religiós de l'organització política i judicial de la comunitat sarraïna podeu veure LOPEZ, ob. cit., pàg. 68 i ss. SANTILLANA parla fins i tot de "diritto di

Dio", que trascendeix més enllà dels interessos privats i que es refereix a la col·lectivitat; és Déu qui estableix les normes de llibertat, del matrimoni, del patronatge (o senyoriu), del parentesc, del dret penal, etc. (ob. cit., pàgs. 6 i ss.). Pel que fa al batlle a la nostra zona i les seves funcions, vegeu SERRANO, La Torre, pàgs. 133 a 138, i 159 a 165, i La Pobla, pàgs. 166 a 183.

366. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 50.

367. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 91.

368. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 30.

369. PALET, ob. cit., pàg. 81.

370. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 89.

371. IGLESIES, ob. cit., pàg. 306.

372. Sobre aquest oficial, LOPEZ, ob. cit., pàg. 74; l'autor assenyala que el "çalmedina" o "zalmedina" era inicialment el cap de la guardia personal del sobirà, i que després es va convertir en el responsable de la policia ciutadana. En tot cas, aquella figura amb la mateixa denominació es manté a Aragó i en tant que era considerat com un territori aragonès, la Carta de població d'Horta de 1165 al·ludeix a aquell oficial quan el rei assenyala que ell es reserva la facultat de nomenar-lo ("çavalmedina per manum meam habeatis"); el mateix document encara atorga als pobladors el privilegi de designar el "çavaçequia", que és l'encarregat de controlar el sistema de regadiu (FONT, Cartas, l.1, doc. núm. 126, pàg. 185). Posteriorment, no tenim constància de la subsistència d'aquells càrrecs a la nostra zona, per bé que apareix al codi de Lleida (1228) en el seu cap. 106 quan disposa que els sarraïns "sub çalmedina sua firmat et facit directum secundum Curias suas" (a les notes 11 i 59 es refereixen uns documents en els que se cita el "çalmedina" d'Osca dels anys 1281 i 1284, en uns afers afectants als jueus d'aquella ciutat). A Aragó aquella denominació acaba designant a un oficial municipal ajudant del justícia local (l'equivalent al batlle català) (PEREZ, Introducción, pàgs. 74 i 75); quan els Furs estableixen que tots els oficials locals han de prestar el jurament corresponent abans d'ocupar llurs càrrecs es refereixen a "iustitie, çalmetine, supraiunctarii, baiulii, alcaydi, pedagiatii, lezdarii, arrendatores et omnes alii officiales" ("Secundus", IX, LIII, pàg. 123). Diguem també que el "çalmedina" apareix en el cap. CXXXIV del Llibre valencià de la Sunna equivalent a l'alcadí.

373. LOPEZ, ob. cit., pàg. 74. L'autor indica que el "mustaçaf" era inicialment el cap de la policia judicial, però ben aviat limitaria la seva activitat a la indicada de mercats. A aquesta institució a la nostra zona

ens hi referim en la propera Part d'aquest treball. Indiquem però que el localitzem a Ascó l'any 1520, quan uns ordenaments de la Universitat del lloc s'hi refereixen i venen a establir les seves funcions bàsicament sobre control de pesos i mesures i de les mercaderies a vendre, així com establint els preus de venda (BIARNES, Ordenaments, pàgs. 158 a 165). Les Cartes de població de Benissanet (caps. 42, 49, 109, 110, 111, 112 i 114), i Miravet (caps. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 137 i 143, coincidents amb els de Benissanet). A la resta de llocs de la Batllia de Miravet (exclosos Miravet i Benissanet) trobem els mostassafs el 1690, amb funcions pròpiament judicials: el document en qüestió es refereix a un costum immemorial pel que aquell oficial resolvia les qüestions que se suscités per llindars de terres i sobre servituds rústiques i urbanes "en casas y heredades"; podem dir que es tracta pròpiament de funcions arbitrals, doncs els veïns també poden acudir directament al batlle, però la resolució dels mostassafs és immediatament executiva i no cal ser confirmada pel jutge ordinari; això no obstant pot ser apel·lada en una segona instància davant els jurats i prohoms de la Universitat, encara es reconeix una tercera instància que constitueixen altres "prohoms forasteros", i també s'admet una quarta i última instància que és l'anomenat jutge d'apel·lacions de la Batllia (senyorial) (SERRANO, La Pobla, pàgs. 174 i 203). A Barcelona es crea aquell càrrec per privilegi reial del 18 d'octubre de 1339; i el 16 de setembre de 1354 la seva jurisdicció es fa extensiva als jueus i sarraïns de la ciutat (ARAGO, ob. cit., pàgs. 77 a 80 i 103). Per últim hem de dir que totes les funcions del mostassaf referents al control de les mercaderies i al dels pesos i mesures es reparteixen a l'Aragó entre el "veedor" la primera funció i l'"almutazafe" la segona (PEREZ, ob. cit., pàg. 75, i FORI, pàgs. 851 i 852 -disposició de Carles I-).

374. LOPEZ, ob. cit., pàgs. 60 i ss. Recordem que els delmes també s'exigeixen als sarraïns de Tortosa i Saragossa segons les Cartes respectives del mateix comte Ramon Berenguer IV.

375. FONT, La Carta, pàgs. 271 a 274.

376. SERRANO, Notes, pàg. 23.

377. Però en una concòrdia establerta entre el comanador i les Universitats d'Ascó l'any 1562 es disposa que tots els veïns del lloc no hagin de pagar cap dret per moldre en el molí senyorial, excepte els olivars d'"Obsès" (SERRANO, ob. cit., pàgs. 26 i 30).

378. Nota 365.

379. LOPEZ, ob. cit., pàg. 75 (aquest secretari seria nomenat pel cadí). Pel que fa a l'escrivà cristià, equivalent al catib, podeu veure SERRANO, La Pobla, pàgs. 141 i 142, en especial la nota 281 (en el cas de la Batllia

de Miravet era designat pel castellà d'Amposta, i hem de dir que en un primer moment l'escrivà de la Cort exercia també de notari a la comunitat, segons allò que disposava el cap. 82 dels Costums de Miravet de 1319).

380. LOPEZ, ob. cit., pàgs. 77 i ss. Això no obstant, segons el cap. LII del llibre valencià de la Sunna a l'alfaquí li correspon cridar els sarraïns a l'oració; el document no s'hi refereix per a cap altra qüestió ni li atribueix més funcions.

381. Nota 310.

382. Nota 316. A la nota 317, sobre els declarants d'un Capbreu tingut a Flix el 1511, apareix la cristiana nova Angels filla de l'alfaquí Alboleix.

383. PALET, ob. cit., pàg. 80.

384. IGLESIES, ob. cit., pàgs. 172 i 345.

385. Pel que fa a la protecció senyorial dels vassalls cristians ens hi referim més amplament en la propera Part. Com a exemple podeu veure SERRANO, La Torre, pàgs. 133 a 137, i La Pobla, pàgs. 168 i 169.

386. El sistema de matar els animals destinats al consum és també important i té la seva transcendència en la comunitat sarraïna, igual o similar al que ocorre amb la jueva: l'animal ha de ser degollat per a poder ser consumit (nota 206).

387. ACA, Reial Patrimoni núms.: 2406, fols. XXVII a XLI, XLI a XLV, CVII a CXI, CXI a CXIII, i CXV a CXVII; i 2407.3 (fulls sense numerar).

388. SERRANO, Notes, pàgs. 11 i 12; i IGLESIES, ob. cit., pàgs. 171 i 172, 304 a 306, 308 a 311, 336 a 338, i 344 a 346.

389. CYADC, 1, 1, 11, 1.

390. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3356, foli 151. El mateix any el propi Ferran II s'expressa en iguals termes respecte dels sarraïns conversos de Tortosa, assenyalant que han de ser tractats igual que els cristians vells i sense diferències (MASSIP, ob. cit., pàg. 234).

391. Un resum d'aquesta enquesta el publica SERRANO, ob. cit., pàgs. 23 i 24. Vegeu també BIARNES, Els moriscos, pàgs. 55 a 65.

392. Nota 317.

393. SERRANO, ob. cit., pàgs. 14 i 24. És el 9 de juny de 1522 quan el castellà inicia el procés corresponent, nomenant dos comissaris

encarregats de fer la relació dels drets que paguen els convertits d'Ascó; i no és fins el 29 d'agost de 1525 que, finalment, el castellà disposa concedir aquells beneficis. El document que coneixem (que consisteix en una simple nota resumida incorporada al Capbreu de la Batllia de 1606) es refereix, en definitiva, a la concessió d'aquells beneficis i recull concretament aquestes dues disposicions: a) Que pel que fa a les vinyes que es plantin a partir d'aquell moment es pagaria el mateix que es venia satisfen per les panses, almenys en un període de 10 anys a comptar des de 1528; passat aquell termini, el castellà decidiria si en el futur els drets es pagarien segons el sistema de preuament o d'"alfarracadors"; b) I en qualsevol cas, que tots els drets de la Senyoria els haviem de dur a la botiga del senyor.

394. SERRANO, ob. cit., pàgs. 35 i ss.

395. Nota anterior.

396. Nota 394.

397. SERRANO, Usos, pàgs. 32 a 35 (i el document en pàgs. 37 a 42).

398. SERRANO, Notes, pàg. 37.

399. L'any 1611 es concedeix a Banissanet, el 1615 a Ascó, i el 1623 a Miravet (Segona Part, pàgs. 167 a 170 i 172).

400. ACA, Registres de Cancelleria núm. 4803, folis 74 a 79, i núm. 4849, folis 58 a 66.

401. ACA, Registre de Cancelleria núm. 5220, folis 163 a 167.

402. Aquests resums els publica SERRANO, ob. cit., pàgs. 33 i 34.

403. Es tracta d'una relació molt extensa, fixant els drets de corredoria que se satisfan en funció d'allò que es ven. A aquests drets senyorials ens referim amplament a la Quarta Part d'aquest treball en veure els serveis de corredoria, i allí llistem les taxes que es perceben; diguem en tot cas que els drets que satisfan els sarraïns de Miravet, Benissanet i Ascó segueixen pagant-los els cristians nous, i talment llocs cristians com Ginestar i Rasquera pel que fa a la Batllia de Miravet d'acord amb el Capbreu tingut el 1495. En tot cas les dades que poseïm corresponen als anys 1495 i 1606 pel que fa a aquella Batllia, i a 1558 i 1607 quant a Ascó i Vinebre (ORTEGA, La Orden, pàgs. 243 i ss.; SERRANO, ob. cit., pàgs. 28 i 29, nota 29; i Quarta Part, pàgs. 771 i ss.).

404. Això no obstant, d'acord amb unes relacions de pobladors existents de 1612 a Benissanet hi ha 60 moriscos, que es corresponen amb 33

grups familiars (SERRANO, ob. cit., pàgs. 18 i 51 i 52). Sobre el repoblament de Miravet, podeu veure ORTEGA, Alguns aspectes, pàgs. 39 a 70.

405. Nota 399.

406. SERRANO, ob. cit., pàgs. 25 i 46.

407. SERRANO, ob. cit., pàgs. 18 i 19. La mateixa duplicitat municipal es dona Casp, on la població sarraïna es convertiria a partir de 1526 (COLAS, La Bailia, pàgs. 26 i ss.).

408. En canvi els cristians vells satisfan drets per tots els fruits que cullen declarats en una relació extensa i detallada; paguen un tribut anual pel terme de 17 lliures; declaren un forn pel que paguen 3 lliures l'any, i subjecte a fadiga; la Senyoria ostenta en general la fadiga; han de dur els drets al castell a llur càrrec; han de treballar la vinya senyorial de Pomar al terme de la Torre de l'Espanyol; han de prestar llurs treballs per a tenir en condicions el molí fariner i la barca de pas pel riu, i declaren els drets de corredoria que han de satisfer. Curiosament els cristians nous no declaren la corredoria, és probable que tampoc hi estiguin obligats (SERRANO, ob. cit., pàgs. 26 a 29).

409. Això no obstant, els cristians vells denuncien que els "nous" segueixen sense estar subjectes a fadiga, i es refereix una sèrie de litigis que en anys immediatament anteriors s'han resolt o que encara no (SERRANO, ob. cit., pàgs. 31 i 32).

410. Allò que el projecte recollia i el comanador no accepta és el següent: Que ambdues viles elegirien 5 persones perquè aquestes en designessin altres 30 per al govern de la nova Vila o Universitat (no s'especificava quants havien de ser de cada col·lectiu); d'aquells 30 s'havia de designar els dos jurats, de manera que s'insaculessin d'entre sis candidats elegits el jurat major i d'altres sis el jurat menor; i d'entre els altres 18 consellers havia d'elegir-se el clavari i el mostassaf (també amb sis candidats cadascún). En cap cas es fa esment a quina devia ser la participació mínima dels cristians vells (SERRANO, ob. cit., pàgs. 19 a 21; i també s'hi refereix BIARNES, La moreria, pàgs. 203 i 204).

411. SERRANO, ob. cit., pàgs. 18 i 50.

412. És el cap. CXXXIII del llibre valencià de la Sunna que hem referit més amunt.

413. Això no obstant, en els anys posteriors es constata que alguns cristians nous dels que resten al lloc ocupen càrrecs municipals (SERRANO, ob. cit., pàg. 51).

414. Aquest privilegi dels cristians vells i el seu exercici el describim a la nota 75 de la Segona Part.

415. SERRANO, ob. cit., pàg. 32.

416. Nota 411.

417. SERRANO, ob. cit., pàgs. 18, 39 i 40.

418. AHCB, Concellers XII, Lligalls núms. 7 i 7 bis.

419. Nota 417.

420. SERRANO, ob. cit., pàgs. 17, 39 i 40.